

מסכת סוכה

פרק סוכה שהיא גבוהה

סוגיית סוכה דירת עראי [א, ב, ג]

המאור [א, ב, ג]

[א] כתב הרי"ף¹ ו"ל אנן מסתברא לן² כרבא דקין³ ל סוכה דירת עראי בעינן ור' יהודה מבשיר דס"ל סוכה דירת קבע בעינן ולית הלכתא בזה⁴ [ב] יש שמתמיהין על הרי"ף מה ראה לפסוק דלא כר'

ביאורים

[א] הקדמה

נחלקו ת"ק ורבי יהודה במשנתנו האם סוכה הגבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה. ובגמרא הובאו מספר טעמים לפסול סוכה למעלה מכ' אמה: רבי זירא משום צל, רבה משום שאין העין שולטת בגובה זה, ואילו רבא אמר שטעם הפסול הוא מצד שסוכה דירת עראי בעינן וסוכה הגבוהה מעשרים אמה היא סוכת קבע, ואביי הקשה על טעם זה. ובגמרא מבואר שהנפקא מינה בין הטעמים השונים היא בסוכה הגבוהה למעלה מעשרים אמה אך דפנותיה מגיעות לסכך, וכן בסוכה רחבה יותר מד' אמות.

לקמן בגמרא (דף ז, ב) מונה אביי תנאים שונים הסוברים שסוכה היא דירת קבע, ובכללם את דעת רבי יהודה במשנתנו המכשיר סוכה למעלה מכ' אמה.

פסיקת הרי"ף

רבינו חננאל פוסק כשיטת רבה, והרי"ף

דוחה את דבריו וכותב שהלכה כרבא, מכיוון שנפסק להלכה שסוכה דירת עראי, ולשיטת רבה סוכה למעלה מכ' אמה שדפנותיה מגיעות לסכך כשרה לכולי עלמא, והרי סוכה זו היא דירת קבע ולא ניתן להכשירה. הרי"ף מביא הוכחה נוספת לכך שטעם הפסול בסוכה למעלה מכ' הוא מצד סוכה דירת עראי בעינן, מכך שרבי יהודה פסל בסוכה שעל גבי סוכה את הסוכה העליונה אם היא אינה יכולה לקבל כרים וכסתות, וראה זו תתברר בהמשך.

[ב] קושיה על פסק הרי"ף

המאור כותב שיש שהקשו על פסיקת הרי"ף כחכמים שסוכה דירת עראי בעינן, מהסוגיה לקמן (יא, א) שהתיר רבה בר הונא לישון תחת כילה שיש לה גג בתוך הסוכה מהטעם שסוכה היא דירת קבע [כרבי יהודה] וכילה היא אהל עראי בלבד ולא אתי אהל עראי ומבטל אהל קבע. ומלשון הגמרא שם נראה שפסקה כרבי יהודה להלכה שסוכה דירת קבע.

1. כ"ו הרב אלפסי. וכן בכל המסכת. 2. לפנינו ברי"ף נוסף דהלכתא.

יהודה בין בגובה³ סוכה⁴ בין בישן תחת המטה בסוכה⁵ בין בישן בכילה בסוכה⁶ משום דקשיא להו הא דדרש רבה בר רב הונא⁷ מותר לישן בכילה בסוכה אף על פי שיש לה גג ואף על פי שנבזה י' ואוקימנא כר' יהודה דאמר סוכה דירת קבע בעינן ולא אתי אהל עראי ומבטל אהל קבע ונראה להם לסמוך על ההיא דרבא⁸ משום דאמר' עלה ולימא הלכה כר' יהודה אלמא סמכינן עלה כמאן דאפסיקא בהדיא הלכתא כר' יהודה⁹.

[ג] ולי נראה כדברי הר"ף ז"ל וההיא דדרש רבה בר רב הונא דחזיה היא מההיא עובדא דאביי¹⁰ דאשכחיה לרב יוסף דגאני בכילת חתנים בסוכה וכו'¹¹ וכן¹² מדאיצטריכא ליה לרב יוסף למרחייה למתני' ולמיסמך אבריינא אלמא ליתא לדר' יהודה כל עיקר דאילו איתא לדר' יהודה אפי' בכילה שיש לה גג היה יכול לישן ואף על גב שנבזה י' וכ"ש בכילת חתנים שאין לה גג ולא הוצרך לומר שיפועי אהלים לאו כאהלים דמו אלא ודאי דלית ליה דר' יהודה ועוד רבא¹³ דהוא בתרא דשרא ליה לרב אחא ברדלא למוינא בכילה¹⁴ בסוכה משום בקי¹⁵ דשמעית מינה דאי לאו

ביאורים

[ג] יישוב פסקו של הר"ף שסוכה דירת עראי המאור מסכים שאכן כך פסק רבה בר רב הונא, אך הוא מביא ראיות לכך שלהלכה סוכה דירת ארעי כדעת הר"ף, וראיותיו הן:

בסוגיה לקמן (יט, ב) אמרו "אביי אשכחיה לרב יוסף דקא גני בכילת חתנים בסוכה, אמר ליה כמאן כרבי אליעזר [הסובר שגג משופע אינו גג, ואינו נחשב כאהל להפסיק בינו לבין הסוכה], שבקת רבנן ועבדת כרבי אליעזר, אמר ליה ברייתא איפכא תני, רבי אליעזר מכשיר וחכמים פוסלין". ומבואר שאביי סבר שאין לישון בכילה בעלת גג שטוח בסוכה מכיוון שנחשב לאהל המפסיק בינו לבין הסכך, ואם כן עולה שאביי סבר שסוכה היא אהל עראי בלבד ולכן האהל עראי של הכילה מבטל אותו.

וכן מבואר גם מדבריו של רב יוסף בסוגיה

זו, מכך שנקט כבריייתא בניגוד למשנה במחלוקת ר"א ות"ק בדין גג משופע, ומבואר שסבר שכילה בעלת גג שטוח מבטלת אהל ארעי של הסוכה, בניגוד לדעת רבי יהודה הסובר שסוכה דירת קבע ומותר לישון בכילה בסוכה.

וכן רבא התיר לרב אחא לישון בכילה בסוכה רק כאשר הוא מצטער מיתושים ופטור משיבה בסוכה, בניגוד לשיטת רב יהודה המתיר לישון בכילה בסוכה לכתחילה. והלכה כרבא כנגד פסיקתו של רבה בר רב הונא מכיוון שרבא הוא אמורא מאוחר, וכן אין לפסוק כדעת רבי יהודה שהוא דעת יחיד.

המאור מביא הוכחה לכך שאין הלכה כרבי יהודה בגובה סוכה, מהמבואר במסכת שבת (כב, א) שסוכה למעלה מכ' אמה פסולה.

3. ב, א. 4. בכ"ז ליתא. 5. כא, ב. 6. יא, א. 7. שם. 8. כ"כ בכ"ז ובכל הדפוסים, ובמהדורת נר למאור כתב שצ"ל רבה בר רב הונא. 9. הריטב"א לקמן יא, א כותב שלכאורה היה נראה מדברי רבה בר הונא שהלכה כרבי יהודה, אך למסקנה כתב שדברי הגמרא הם לרווחא דמילתא ואינם להלכה. 10. יט, ב. 11. הושלם עפ"י כ"ז. 12. כ"כ בדפדפ"ר, ובכ"ז ליתא. 13. כ"כ בכ"ז, ולפנינו בגמרא כתוב רב. 14. כ"ז בכילה. 15. כו, א.

משום בקי אסור ליה למינגא בבילה בסוכה אלמא ליתא לדר' יהודה ומדרש¹⁶ רב נתן בר מניומי משמיה דרבא נר חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה וכמבוי שמעת מינה נמי דליתא לדר' ובכל מקום קי"ל מעשה רב ועובדא דרבא ושמעתיה עדיפי למסמך עלייהו דיחיד במקום רבים מרחיא בכל מקום הלכך מדחינן ליה והיא דדרש רבה בר רב הונא ולא סמכין עליה.

[ז] ובודאי דטעמיה דרבא בפירושא דמתני' עדיף משום דבתרא הוא¹⁷ ואפי' אביי דאקשיה עליה הא קבליה לטעמיה מדאשכחן ליה לאביי¹⁸ דאמר¹⁹ רבי ור' יאשיה ור' יהודה וכו' כולוהו ס"ל סוכה דירת קבע בעינן ומינה שמעת דטעמיהו דרבנן משום דבעינן סוכה דירת עראי²⁰ ואף על גב דחשו לה רבנן לקושיא דאביי כדאמר' כולוהו כרבא לא אמרו משום קושיא דאביי כיון דאשכחן ליה לאביי נופיה דהוא מריה דקושיא דקבליה לטעמיה דרבא כדאמרין הלכך דרבא עדיף ועלה סמכין.

[ה] אבל מה שכתב הר"ף ז"ל דסוגיין בענין סוכה על גבי סוכה כוותיה דרבא הוא²¹ (ר) לא²²

ביאורים

[ד] טעמו של רבא כנוכה סוכה הוא הטעם העיקרי

ולענין טעם פסול סוכה למעלה מכ', כתב המאור שהלכה כרבא שהטעם הוא משום שסוכה דירת עראי בעינן. והסיבות לכך הם:

א. רבא הוא האמורא המאוחר מבין שלושת האמוראים והכלל הוא שהלכה כאמורא בתרא.

ב. מדברי אביי (להלן דף ז, ב) המונה את רבי יהודה המכשיר סוכה הגבוהה מכ' בתוך רשימת התנאים הסוברים שסוכה דירת קבע,

16. שבת כא, ב- כב, א. 17. הראב"ד בהשגותיו דחה דבריו מכיוון שרבה הוא רבו של רבא, וקיי"ל שאין הלכה כתלמיד במקום הרב. והריטב"א ב, א בסופו דחה וכתב שרק אם נחלק עמו בחייו אין הלכה כתלמיד, אך בנחלק לאחר מותו הלכה כבתראי. 18. בתוס' ז, ב ד"ה "כולוהו" כתב שאין להוכיח מדברי אביי שם שחזר בו מקושייתו בדף ב', ואין ללמוד מדבריו אלו שמחלוקת ר"י ות"ק היא בשאלה האם סוכה דירת קבע או דירת עראי. 19. ז, ב. 20. הראב"ד בהשגותיו דחה וכתב שאין להביא משם ראיה שר"י ורבנן נחלקו בשאלה זו, ויתכן שגם חכמים סוברים שסוכה דירת קבע, ומכיוון שטעמם של חכמים בפסול סוכה למעלה מכ' אינו ידוע לכן לא נמנו ברשימה של השיטה, וכעין זה כתב הרא"ש ס' א'. וכתב הראב"ד, שניתן לומר שאכן חכמים ור"י נחלקו בדין סוכה דירת קבע או עראי, אולם אין להביא מכך ראיה שזהו טעם פסול סוכה למעלה מכ', וניתן לומר שלדעת חכמים אם עשה סוכה למעלה מכ' בבניין עראי אין בה פסול קבע, ולשיטתם סוכה למעלה מכ' פסולה מטעם אחר. וכתב למסקנה, שמכיוון שלדעת רב יאשיה אמר רב המחלוקת בשאין דפנות מגיעות לסכך, ודבריו הם כשיטת רבה ולא כרבא, וקיי"ל כרב, ש"מ שאין הלכה כרבא. 21. כ"כ בכי"ו ובדפדפו"ר, ובהגהות הב"ח אות פ' הוסיף שייכא הוא [והגהתו באה ליישב את המשך לשון המאור לפי הגרסה הוא דלא]. 22. בכי"ו לא. ובדפדפו"ר ובד"ו דלא.

איתחורא לן שפיר ממאי קא מסתייע רבא מההוא²³ סוגיא²⁴ אי משום דאמר רבי ירמיה²⁵ פעמים ששתיהן כשרות פעמים ששתיהן פסולות וכו' ולא חלק²⁶ בין שדפנות מגיעות לסכך לשאין²⁷ מגיעות²⁸ הא לא סייעתא הוא דלא מעייל ר' ירמיה נפשיה בפלוגתיה דאמוראי דמפרשי לה למתני' כל חד וחד בטעמיה.

מלחמת ה' [א. א-א. ב]²⁹

[א] כתוב בספר המאור כתב הרב אלפסי ז"ל אנן מסתברא לן כרבא כו' עד ול"נ כדברי הרב אלפסי ז"ל וכו':

אמר הכותב הבו ליה אפריון לבעל המאור ז"ל שסייעו לרבינו הגדול ז"ל בדברים אבל אין כאן בית מיחוש שאין הלכה כר' יהודה לא בגובה סוכה ולא בישן וכך הסכימו כל בעלי הוראה ולא ערער אדם בדבר כלום.

[ב] אבל הספק שנסתפקו מקצתן בכאן אם הלכה כרבה משום דרביה דרבא הוא³⁰ או

ביאורים

- שאין להביא ראיה מגמרא זו, כי הגמרא כתבה את הדין באופן כללי ולא פירטה.
- [א] לכולי עלמא הלכה כחכמים
- המלחמות כותב שאין דיון בשאלה האם לפסוק כדעת רבי יהודה, והכל מסכימים שהלכה כת"ק במחלוקתו עם רבי יהודה, ואין מי שמעצער על פסק הרי"ף בעניין זה.
- [ב] הסיבות לפסוק כרבא
- אמנם הראשונים שהתקשו בדברי הרי"ף דנו כמי מהאמוראים לפסוק בטעם פסול סוכה למעלה מכ'. והמלחמות כותב שהרי"ף פסק כרבא מהטעמים הבאים:
- א. בסוגיה לקמן (ז, ב) סבר אביי שהתנא שסבר סוכה דירת קבע הוא רבי יהודה, והעמיד אותה ב"שיטה" דהיינו דעת יחיד,

23. כ"כ בכי"ו ובכ"ס. 24. וכן ההשלמה ס"ל כדברי המאור בדעת הרי"ף והקשה עליו כמ"ש במאור. 25. ט, ב. 26. הראב"ד ס"ל בדברי הרי"ף, שהוכחתו היא מכך שבסוכה למעלה מכ' מהקרקע, ליושב בסוכה העליונה שלטה עינו בסכך העליון. ודחה את דברי הרי"ף שהרי ניתן לומר שהמילים למעלה מכ' מתייחסות לגג הסוכה התחתונה ולא לקרקע. וכמו כן כתב הראב"ד שמגמרא זו עולה שאין הלכה כרבא, שהרי גם דפנות התחתונה המחזיקות את העליונה צריכות להיעשות באופן של קבע, ומדוע התחתונה כשרה. וכמו כן הקשה הראב"ד מדין הוציא ומדין בנה איצטבא באמצע הסוכה, שבמקרים אלו הסוכה כשרה מכיוון שגובה הסכך הוא למטה מכ', והרי במקרים אלו גובה הדפנות הוא למעלה מכ', ולשיטת רבא יש בהם פסול קבע. ואם כן נמצא שפסקה הגמרא כטעמים האחרים שנאמרו בגמרא. ולכן כתב הראב"ד שצריך לומר שפסול קבע לא נאמר בדפנות ובאופן בנייתם אלא בסכך, שסכך בשיעור למעלה מכ' טעון דפנות קבע ולכן יש פסול קבע בסכך. 27. כי"ו בין שאין ובדפור'ר לשאין. 28. וכ"כ הרי"ז מלוגיל בביאור הוכחת הרי"ף, וכותב "שאינה ראיה חזקה דלא בא רבי ירמיה להכניס עצמו להכרעת האמוראים שנחלקו בפירוש המשנה אלא הביאה לסעד בעלמא" וכעין זה בספר ההשלמה ובמכתם. 29. דבריו של המלחמות הובאו בשינויי לשון קלים בחידושי תלמיד הרמב"ן (בתוך ספר הזכרון סוכת דוד עמ"ס סוכה עמ' נ"ח), אך לא ציין שם שמקור דבריו במלחמות. 30. ובר"ן על הרי"ף דחה וכתב

כרבא דבתרא הוא ובזה הכריע רבינו הגדול ז"ל כרבא משום דקי"ל סוכה דירת עראי בעינן וטעמיה דר' יהודה משום דאמרינן סוכה דירת קבע בעינן כדאמר אביי לקמן דאוקמיה לר' יהודה דמתני' בשיטה דאלמא ס"ל כל למעלה מכ' אמה דירת קבע היא³¹ ופסולה למאן דאמר סוכה דירת עראי היא ולא ס"ל כקושיא דהוה סבר מעיקרא לדמויה למחיצה של ברזל ולא כרבה ור' זירא דחיישי לקושיא וכן כשהדפנות מגיעות לסכך א"נ יש בה ד"א כ"ש דפסולה דהוי לה טפי דירת קבע ואנן כאביי קי"ל בההיא דבתרא הוא ואיהו מאריה דקושיא וקביל פירוקה מרבא³² והדר ביה ואפילו טעמיה דר' יהודה לא ידעי³³ לפרוק בקושיא.

וסוגיין בכולה מכילתין הכי³⁴ דאמרינן לקמן בפירקין³⁵ מותר לישן בכלית חתנים בסוכה ואף על פי שיש לה גג ואף על פי שגבוה י' טפחים כמאן כר' יהודה דאמר סוכה דירת קבע בעינן ולא אתי אהל עראי ומבטל אהל קבע ובריש פ' הישן³⁶ נמי מסקי' ואי בעית אימא ר' יהודה לטעמיה דאמר סוכה דירת קבע בעינן והוויא לה מטה דירת עראי ולא אתי דירת עראי ומבטל דירת קבע וה"מ כרבא אתיאן דאילו לרבה ור' זירא לא שמעינן ליה בכולה מכילתין לר' יהודה בדירת קבע כלום טפי מרבנן ומתני' היינו טעמא כקושיא דאביי אלא ש"מ פירושיה דרבא במתני' עדיף.

ביאורים

ומשמע שיש שחלקו עליו וסברו שסוכה דירת עראי, ומבואר מכך שסבר אביי שסוכה למעלה מכ' היא סתירה לעראי, וחזר בו אביי מקושייתו בסוגייתו (ב, א) בה השווה את סוכה למעלה מכ' לסוכה עם דפנות ברזל, והוכיח מכך שאין בסוכה למעלה מכ' פסול קבע וסתירה לשם עראי. ולמסקנה סבר כשיטת רבא והכי קי"ל.

ב. במספר סוגיות במסכתין מובא שרבי יהודה התיר לישון בכלילה בסוכה מפני שסבר שסוכה דירת קבע, ומשמע שהדבר נעוץ במחלוקת רבי יהודה ות"ק בגובה סוכה, ורק לדעת רבי יהודה סוכה דירת קבע בעינן, ואם כן מפשטות הסוגיות עולה כטעמו של רבא.

נ'ומש"כ המלחמות "ואפי' טעמיה דר' יהודה לא ידעי לפרוק בקושיא", כוונתו לומר שאביי חזר בו לגמרי מההשוואה של סכך למעלה

שהכלל שאין הלכה כתלמיד במקום הרב הני מילי כשנחלק עמו בחייו, אבל בנחלק לאחר מותו קי"ל שהלכתא כבתראי. 31. הריטב"א כאן בד"ה "אמר ליה אביי" כתב, שאביי אמר שרבי יהודה דירת קבע בעינן ומקורו ממשניות אחרות במסכת, ומסדר הגמרא הוא שקשר זאת למחלוקת במשנתנו, וכותב שאפשר גם לפרש בדעת אביי וכמו שפירש כאן המלחמות בדעת הרי"ף. 32. דפו"ר מרבא, וצ"ל דרבא. 33. נראה שצ"ל ידע. 34. המלחמות לא הביא את הסוגיה ביומא י', ב להוכיח שרבי יהודה דירת קבע בעינן. ועי' ריטב"א לקמן ז, ב. 35. יא, א. 36. כא, ב.

[2] וקסברי רבנן דכי היכי דמכשיר ר' יהודה למעלה מכ' אף על גב דלא אפשר לה אלא בדירת קבע ה"נ פסיל דירת עראי מ"ט קרא או בדירת עראי דוקא או בדירת קבע דוקא מידריש וכדרבא³⁷ ומש"ה פסק ותני ר' יהודה בישן תחת מטה ותחת כילה בכל סוכה דיצא מ"ט כל סוכה דירת קבע והני דירת עראי ולא אתי דירת עראי ומבטל קבע והיינו נמי שיטתיה דאביי³⁸.

[7] והטעם הב' שנתעלם מן העין דהא בענין סוכה על גבי סוכה³⁹ מסקנא דסוגיין לר' יהודה בענין שתהא עליונה גבוה י' ושתהא תחתונה ראויה לקבל כרים וכסתות של עליונה שלא ע"י הדחק⁴⁰ ובודאי בטעמא דרבא שייכא דלר' יהודה דירת קבע בענין וכל דהויא דירת עראי לא שמה סוכה ולא מיפסלא תחתונה משום סוכה תחת סוכה הלכך מסתברא⁴¹ ודאי דבהא נמי פלוגתייהו בדירת עראי ור' יהודה לטעמיה ורבנן לטעמייהו.

ביאורים

[ד] הוכחת הרי"ף מדין סוכה תחת סוכה

המלחמות כותב "והטעם הב' שנתעלם מן העין" [כלומר שנתעלם מעינו של המאור], שהרי"ף הוכיח מדין סוכה תחת סוכה שלדעת רבי יהודה סוכה היא דירת קבע ולכן הקבע הוא מתנאי הכשר סוכה, וסוכה שאין ראוי לדור בה בכרים וכסתות אינה סוכה לפסול סוכה שתחתיה, ודין זה של רבי יהודה מתאים לשיטת רבא בטעם פסול סוכה הגבוהה מעשרים אמה.

[ג] סוכה דירת קבע בעינן לר"י

ומבאר המלחמות כיצד ניתן להוכיח מדברי רבי יהודה שהגדרת הסוכה היא דירת קבע, והקבע הוא חלק מתנאי הכשר סוכה, וסוכת עראי פסולה. וכותב המלחמות שמהדרשה "בסוכות תשבו שבעת ימים" שסוכה דירת עראי בעינן, עולה שמי שאינו דורש שסוכה דירת עראי, צריך בהכרח לדרוש שסוכה היא דירת קבע [ובעיונים יבואר].

37. הפני יהושע (להלן ז, ב) כתב: "בגמרא אמר אביי רבי ור"נ כו' כולהו ס"ל סוכה דירת קבע בעינן כו'. בעיקר פלוגתא דתנאי אי דירת קבע בעינן או דירת עראי בעינן, נראה לי דשניהן מקרא אחד דרשו בקרא דחג הסוכות תעשה לך שבעת ימים, דשבעת ימים מיותר דקראי טובא בסוכות תשבו שבעת ימים, אלא על כרחך דלענין עשיית סוכה איירי, ולמ"ד דירת עראי בעינן דריש לה כדאיתא בריש מכילתין שיעקר מצות סוכה שיעשה אותה כדרך שרגיל לעשות דירה לשבעת ימים בלבד דהיינו דירת עראי, ומ"ד דירת קבע בעינן סברי איפכא דשבעת ימים היינו שיעשה אותה עכ"פ בענין שראויה להתקיים שבעת ימים בלי שום תיקון והיינו כעין דירת קבע, כן נראה לי. וכן נראה גם כן מלשון הרמב"ן ז"ל בספר המלחמות בריש מכילתין". 38. בהגהות הב"ח אות א מרחיב בדברי המלחמות בפסקה זו. 39. י, א. 40. בדברי שלום [אורנשטיין] כותב שהמאור לא ביאר כמלחמות מכיוון שלדעתו דין עראי נאמר בסכך ובדפנות ולא בקרקע הסוכה. 41. ובאופן פשוט, המאור סובר שגם אם מצאנו שנחלקו ר"י ות"ק במקום אחד בסוכה דירת קבע או עראי, לא ניתן להביא מכך ראיה שמחלוקת התנאים במשנתנו בפסול סוכה למעלה מכ' היא אם סוכה דירת קבע בעינן או עראי.

עיונים

סוכה דירת קבע או דירת עראי בשיטת המלחמות

רבא מנמק את פסול סוכה למעלה מעשרים אמה מטעם שסוכה דירת עראי בעינן מכיוון שכתוב בסוכות תשבו שבעת ימים, ורש"י מפרש "סוכה של שבעה ותו לא" כלומר שהתורה דרשה שסוכה תהיה מבנה ארעי, וניתן לומר שרבי יהודה החולק ואומר סוכה דירת קבע סובר ש"שבעת ימים" הוא שיעור זמן שנאמר בקיום המצווה ולא במבנה הסוכה, ובגוף הסוכה אין תנאי של קבע או ארעי. ואכן הריטב"א וכן הרא"ש מפרשים את "סוכה דירת קבע בעינן" שהכוונה שמכשיר אף דירת קבע, ולכאורה כוונתם שלא נאמר בסוכה כלל דין עראי וקבע.

לעומת זאת המלחמות כאן כותב בדעת רבי יהודה שבסוכה צריך דווקא דירת קבע, ודבריו מבוססים לכאורה על כך שלרבי יהודה הישן בכלילה בתוך סוכה יצא ידי חובת סוכה מטעם שלא אתי אהל עראי ומבטל אהל קבע, ואם כן נמצא שבסוכה ישנה הגדרה חיובית של קבע. וכן מדין סוכה על גבי סוכה אם העליונה אינה ראויה לקבל כרים וכסתות אין עליה שם סוכה, ואם כן בסוכה יש גדר של קבע שממנו נובעות גם דרישות בהכשר הסוכה.

המלחמות כותב שרבי יהודה מכשיר בדירת קבע בלבד והטעם הוא "קראי או בדירת עראי דווקא או בדירת קבע דווקא מדריש וכדרבא", ואם כן לדבריו מאותו מקור שלמד ת"ק שסוכה דירת עראי, למד רבי יהודה שסוכה דירת קבע. וכתב הנצי"ב במרומי שדה (ב, א) על דברי המלחמות "וזה אינו אלא פלא", ולכאורה כוונת הנצי"ב היא שאם לא דורשים את הפסוק של שבעת ימים לעראי, אין חייבים לדרוש אותו לקבע, אלא ניתן לומר ש"שבעת ימים" הם זמן במצווה בלבד וכמש"כ לעיל.

הפני יהושע כתב בהסבר דברי המלחמות "דשניהן מקרא אחד דרשו בקרא דחג הסוכות

תעשה לך שבעת ימים, דשבעת ימים מיותר דקראי טובא בסוכות תשבו שבעת ימים, אלא על כרחך דלענין עשיית סוכה איירי, ולמ"ד דירת עראי בעינן דריש לה כדאיתא בריש מכילתין שעיקר מצות סוכה שיעשה אותה כדרך שרגיל לעשות דירה לשבעת ימים בלבד דהיינו דירת עראי, ומ"ד דירת קבע בעינן סברי איפכא דשבעת ימים היינו שיעשה אותה עכ"פ בעינן שראויה להתקיים שבעת ימים בלי שום תיקון והיינו כעין דירת קבע. ולדברי הפנ"י, לשיטת המלחמות מקור דין סוכת דירת קבע לרבי יהודה הוא מאותו המקור שמביא רש"י למ"ד דירת עראי, ואם כן "עראי" ו"קבע" לפי זה היא הגדרה במבנה עצמו ולא במצוות הישיבה. אולם נראה שדרך זו אינה תואמת לדברי המלחמות שכתב שמקור הדין מחויב להתפרש באחת משתי אפשרויות בלבד, קבע או עראי.

ונראה שכוונת המלחמות היא כפי שכתב בשיטת ריב"ב (א, א מדה"ד), שמ"ד סוכה דירת עראי למד כן מממה שהתורה כתבה בסוכות תשבו ולא כתבה תדורו - משמע ישיבת עראי, ואם כן מי שאינו דורש כך את תשבו, מחויב ממילא לפרש תשבו כעין תדורו, וזה ביאור דברי המלחמות שהפסוק חייב להתפרש או בקבע או בעראי, כלומר שקיימות שתי אפשרויות בלבד בפירוש מצוות ה"תשבו".

[המאירי] כותב שלרבי יהודה סוכה דירת קבע מטעם תשבו כעין תדורו, ובעיטור ריש הלכות סוכה כותב בדעת רבי שסוכה ד' אמות שמקור דינו הוא מ"תשבו" - כעין תדורו, וסוכה כבית).

וניתן להסביר את הקשר בין מצוות הישיבה להגדרת מבנה הסוכה בשתי דרכים:

א. התורה לא אמרה עראי וקבע בסוכה אלא במצוות הישיבה, אלא מכיוון שסוכה היא חפץ מצווה המיועד למצוות הישיבה, לכן הגדרתו

עיונים

נקבעת על פי אופי המצווה. הסוכה צריכה להיות ראויה למצוות הישיבה שנאמרה בה.

ב. הוראת התורה בגדר המצווה מגלה לנו על גדר המבנה, מכיוון שאופי הישיבה נקבע לפי הגדרת המבנה. ישיבה של קבע היא בבית וישיבת עראי היא במבנה עראי. והתורה אמרה או לדור באופן של עראי כלומר לצאת מדירת קבע לדירת עראי, או לדור בסוכה באופן של קבע כלומר להחליף את ביתו בבית קבע שגגו סכך, שהסוכה תהיה כביתו.

קושיית אביי "אלא מעתה עשה מחיצות של ברזל"

כתב הריטב"א: "פירשו בתוספות דאביי סבר דאם איתא דקרא אתא לאשמועינן דבעינן סוכה דירת עראי, הוה לן למימר דתהוי ממש סוכת עראי ונפסול אותה כשהיא בנין חזק, ואמאי מכשרינן לה כשהיא בנין חזק". ואם כן לדבריו, אביי בקושייתו מוכיח שאין כלל גדר עראי בסוכה.

לעומת זאת מדברי המלחמות עולה שהוא מפרש בדרך שונה את קושייתו של אביי. מלשונו "ולא ס"ל כקושיא דהוה סבר מעיקרא לדמויה למחיצה של ברזל" עולה שאביי בקושייתו לא חלק מכל וכל על גדר עראי בסוכה, אלא שהשווה בין סוכה למעלה מכ' לבין סוכה מדפנות של ברזל, שכפי שדפנות של ברזל אינם מבטלות שם "עראי" מהסוכה כך גם סכך למעלה מכ' אמה אינו מבטל שם עראי.

שיטת הראב"ד בגדר קבע בדפנות

הראב"ד הקשה, מדוע אין פסול של קבע בסוכה למעלה מכ' והוצין יורדים לתוך כ', והרי למרות שגובה הסכך הוא למטה מכ' מ"מ שיעור הדפנות הוא יותר מכ' ויש בהן פסול של קבע. וכן הקשה

מדוע בסוכה ע"ג סוכה ועליונה למעלה מכ' סכך התחתונה הוא סכך כשר, ומדוע לא תפסל התחתונה מצד הדפנות גופם שיש בהם שיעור קבע. וכעין זה הקשה גם מסוכה למעלה מכ' שמיעט את חללה. ובקושייתו נקט שפסול קבע נאמר בדפנות, אולם בתירוצו כתב שיש ליישב בדוחק שדין קבע נאמר רק בסכך, שסכך הראוי לדפנות בשיעור של קבע-פסול, ואילו סכך שמצד שיעורו ראוי לדפנות עראי נחשב לסכך עראי.

ומדברי הראב"ד מבואר, שלהצד שפסול קבע נאמר בדפנות, נמדד שיעור הדופן לפי שיעור המחיצה מצד עצמה, וגם חלק הדופן שמעבר לחלל הסוכה שאינו נצרך להכשר הסוכה נחשב לחלק משיעור הדופן לפסול מדין קבע. ושיעור קבע זו הגדרה עצמית במחיצה. ולעומת זאת לצד שפסול קבע נאמר בסכך, שיעור הדפנות כדפנות קבע נמדד לפי חלל הסוכה ולא לפי שיעורם העצמי של הדפנות.

ההשלמה כתב שדין ביטול כרים וכסתות הממעט את חלל הסוכה (ד. א), אינו כשיטת רבא הסובר שטעם פסול סוכה למעלה מכ' הוא מצד סוכה דירת עראי בעינן, שהרי גם אם החלל פחות מכ' מ"מ הדפנות שיעורם גדול מכ' והם דפנות קבע, ואם כן נקט כצד הראשון שהביא הראב"ד.

הקהילות יעקב סוכה ס"ג חוקר בגדר פסול סוכה למעלה מכ' האם הפסול הוא בדפנות או שהפסול הוא בסכך, ותולה זאת בדעות האמוראים בריש סוכה שלרבה ולרב זירא הפסול הוא בכך ואילו לרבא הפסול הוא בדפנות.

אכן מדברי הראב"ד מבואר שגם לשיטת רבא ניתן לבאר שפסול למעלה מכ' הוא פסול בסכך ולא בדפנות.

סוגיית השמועות שהשמיט הרי"ף [ד. , ד. :ט.]

המאור [ב. א.]

[א] ואני תמהים על הרי"ף ו"ל על מה השמיט מלכתוב במקומה⁴² שמועה זו של ר' ירמיה והיא צריכה תלמוד ואף על גב דאמרין עלה בגמ' פשיטא הא אסיקנא דמצרך צריכא לאשמעין דלא אמרי' הא קא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר בסכך שהוא למעלה מכ' ⁴³ לפי שאין פסולתו מחמת עצמו אלא מחמת גבהותו ולא מיקרי סכך פסול בכהאי גוונא⁴⁴.

ביאורים

דקיימא, ואפילו למעלה מעשרים לא מיפסלא התחתונה בהכי, והיינו דקאמר הש"ס מהו דתימא ליצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר, כלומר שיחשב סכך פסול מחמת דקיימא העליונה למעלה מעשרים, קמ"ל דכי האי גוונא לא חשיב סכך פסול. ולדבריו הסוכה העליונה היא למעלה מכ' ואע"פ כן אין לפסול משום כך, "דלמעלה מעשרים לא חשיב סכך פסול, מאחר שאין הפסול אלא מחמת גובה". והוסיף המהרש"א, שלשית ר"ת סכך למעלה מכ' לא זו בלבד שאינו פוסל סכך כשר שתחתיו, אלא גם מצטרף להשלים לשיעור צלתה מרובה מחמתה.

המאור תמה מדוע השמיט הרי"ף את דברי רב ירמיה בעניין סוכה שעל גבי סוכה אע"פ שיש חידוש בדבריו, שבסכך למעלה מכ' אין בו פסול "קא מצטרף סכך פסול" מפני שאינו נחשב כסכך פסול, וכמו שנימק ר"ת בתוס'. ומלשון המאור משמע שגרס בגמרא כגרסת ר"ת ולא כגרסת רש"י.

[א] המאור מביא מספר סוגיות בפרק ראשון שהרי"ף לא כתב אותם בהלכותיו:

דין "הא קמצטרף"

בסוגיה לקמן (ט, ב) בעניין סוכה על גבי סוכה אמר רבי ירמיה שפעמים שתחתונה כשרה ועליונה פסולה, והקשו בגמרא פשיטא, ותרצו "תחתונה כשרה ועליונה פסולה איצטריכא ליה, מהו דתימא ניגזר דלמא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר, קא משמע לן", וכתב רש"י שמדובר שהעליונה למטה מכ' אמה וחמתה מרובה מצלתה, אך אם הייתה עליונה למעלה מכ' – התחתונה פסולה מצד צירוף סכך פסול.

לעומת זאת, רבינו תם (ט, א תוס' ד"ה "והא") גרס בגמרא באופן שונה "וגריס ר"ת תחתונה כשרה והעליונה פסולה היכי דמי כגון דעליונה חמתה מרובה מצלתה ותחתונה צלתה מרובה מחמתה וקיימא תחתונה בתוך כ', כלומר אבל העליונה לא חיישין בכל ענין

42. ט, ב. 43. הראב"ד השיג על דבריו וכתב שכאשר סכך למעלה מכ' אפילו בחממ"צ עומד מעל סכך כשר הוא מבטל את הסכך שתחתיו ופוסל אותו וממעט את שיעור הסכך הכשר, ונמצא שאין הסוכה מסוככת בצממ"ח בסכך כשר. וכתב הראב"ד שזה יסוד פסול קמצטרף סכך פסול (לקמן ט, ב), והתירוצו "בשחבתן" שנאמר שם, פירושו שעייר את הסככים כך שאין אחד ע"ג חבירו [ועיין בעיונים בסוגיית קמצטרף בביאור שיטת הראב"ד].

44. כשיטת ר"ת וכגרסתו בתוס' (ט, ב ד"ה "הא") ודלא כגרסת רש"י.

[ב] וכן השמיט מלכתוב במקום זה⁴⁵ תבן ואין עתיד לפנותו ועפר סתם מחלוקת ר"י ורבנן וה"ה לעפר ואין עתיד לפנותו שצריך ביטול בפירוש לרבנן⁴⁶ דהיינו צרורות⁴⁷ ואין הפרש⁴⁸ בין עפר לצרורות⁴⁹ [וכשם]⁵⁰ שבסתם צריך⁵¹ ביטול כך צריך ביטול אפילו בשגלה בדעתו שאין בלבו לפנותו ואלא שהוא מניחו לכל הרוצה לפנותו⁵² שיפנהו⁵³ והאי דנקט עפר סתם להודיעך כחו דר' יוסי דאפי' בסתם שאין ידוע אם יש בלבו לפנותו אם לאו הרי הוא במל והלכתא כרבנן.

ביאורים

[ב] דין ביטול תבן ועפר

את העפר הוי מיעוט, אך לא כתב שבעפר דווקא אם ביטלו הוי מיעוט, ולכן הקשה המאור שהיה לרי"ף להביא את מחלוקת חכמים ורבי יוסי, ולפרש גם שבעפר שאין עתיד לפנותו לשיטת חכמים צריך ביטול, שכמו שלדעת חכמים בעפר סתם צריך לבטלו בביטול מפורש כך בעפר ואין בדעתו לפנותו.

[ולגרסה במאור "היינו צרורות וכו' ", מוכיח המאור את הדין הנ"ל מהמשנה באהלות, ששם אומרים חכמים לגבי צרורות "ובטלם", ומשמע שרק אם בטלם בטל, וצרורות זהים לעפר, וכן נראה בספר ההשלמה שהלך בדרך זון]

וממה שאמרו בגמרא "תבן ואין עתיד לפנותו ועפר סתם מחלוקת ר"י ורבנן", אין לדייק שרק בעפר סתם חולקים חכמים ולא בעפר שאין עתיד לפנותו, מכיוון שמה שנקטו

הסוגיה עוסקת בענין מיעוט חלל הסוכה על ידי תבן ועפר, שאם מיעוט את חלל הסוכה על ידי תבן שאין עתיד לפנותו או על ידי עפר סתם, הדין תלוי במחלוקת רבי יוסי וחכמים בעניין מיעוט חלל טפח לעניין טומאת אהל; "בית שמילאהו תבן או צרורות [אבנים קטנות ודינם כעפר] וביטלו מבוטל ביטלו אין לא ביטלו לא ותני עלה רבי יוסי אומר תבן ואין עתיד לפנותו הרי הוא כעפר סתם ובטל עפר ועתיד לפנותו הרי הוא כסתם תבן ולא בטיל".

הרי"ף כתב "תבן וביטלו הוי מיעוט, וכל שכן עפר וביטלו".

[בדברי המאור ישנן כמה גרסאות, ונבאר את דברי המאור לפי גרסת השיטה לריב"ב]

הרי"ף כתב "וכל שכן עפר ובטלו" וככל הנראה סבר המאור שהרי"ף פסק שאם ביטל

45. השיטה לריב"ב מביא את דבריו, ומקשה שמדברי הרי"ף משמע שבכל עפר דוקא אם בטלו מבוטל, וכן ס"ל לריטב"א בדברי הרי"ף. 46. רש"י ד"ה מחלוקת כתב שנחלקו גם בעפר ואין עתיד לפנותו שלרבנן אינו בטל, ובתוד"ה "בית" כתב שלחכמים בעפר ואין עתיד לפנותו צריך לבטלו. המאירי בד"ה "היתה גבוהה" מביא מחלוקת בשאלה זו, וכן הריטב"א בד"ה "והא דתני" מביא שתי שיטות, וכותב שמדברי הרי"ף נראה שדווקא אם בטלו, ועי' גם בקרבן נתנאל אות ל'. ובביאור הלכה סוסי תרל"ג בד"ה "אבל סתם", דן בשאלה זו בדעת השו"ע. 47. מבואר שגרס במשנה כאן תבן וצרורות ולא עפר וצרורות, ודלא כמש"כ המהרש"א בדברי התוס' ד"ה בית שלגרסת תבן וצרורות אין להוכיח שצריך ביטול בעפר ואין עתיד לפנותו, ודין זה הוא רק לגרסת עפר וצרורות. 48. כך הגרסה בדפו"ר וכן בהשגות הראב"ד, ובכ"י נוסף ביניהן. 49. מדהיינו עד לצרורות אינו בשיטת ריב"ב. 50. כ"י כשם וכן בשיטת ריב"ב ובראב"ד. 51. הב"ח הגיה דצריך. 52. תיבות אלו אינם בכ"י, ובכ"י הם מופיעות (אך הכתב יד מטושטש), ותיבת שיפנהו לקמן מתאימה רק לגרסת הכ"ס, ובשיטת ריב"ב קטע זה וכן תיבת שיפנהו לא מופיעות (והגרסה בכ"י שבה כתוב שיפנהו אך ללא הקטע שלפניו צריכה עיון, ותיבת שיפנהו אינה מתאימה כאן). 53. הראב"ד דחה וכתב שגם באופן זה אינו נחשב לאין עתיד לפנותו, אלא הכוונה היא כשיש לו כוונה חיובית להשאיר אותו לזמן קצוב עד שיהיה נישוף ובטל מתורת תבן.

[2] וכן השמיט הרי"ף ז"ל⁵⁴ מלכתוב היתה גבוהה מכ' אמה ובנה בה איצטבא⁵⁵ כנגד דופן האמצעית או שבנה (באמצעיתא) ובאמצעיתה⁵⁶ או שבנה בה עמוד הכל כמו שמפורש בגמ' כולן הלכות גדולות הן⁵⁷.

[7] וכן הא דת"ר⁵⁸ נעץ ארבע קונדיסין וסכך על גבן ר' יעקב מכשיר וחכמים פוסלים וק"ל כרבנן בין באמצע הגג בין על שפת הגג⁵⁹.

מלחמת ה' [ב. א.]

[8] ומה שכתב עוד בעל המאור ז"ל ואנו תמהים על הרב אלפסי ז"ל על מה השמיט מלכתוב במקומה שמועה זו של ר' ירמיה כו' לפי שאין פסלותו מחמת עצמו כו':

ביאורים

בגמרא עפר סתם הוא בכדי להראות בכך את החידוש בשיטת רבי יוסי.

[ג] בנה בה איצטבא

והמאור תמה מדוע הרי"ף לא הביא גמרא זו בהלכותיו.

[א] הא קמצטרף

המלחמות מיישב את דברי הרי"ף וכותב שאין לרי"ף צורך לכתוב את דינו של רבי ירמיה על מנת לחדש שסכך למעלה מכ' אין בו פסול "קא מצטרף", שהרי דין זה נלמד כבר מסוגיית הוציין בדף ד', ושם רואים שאפילו הסכך שלמעלה מכ' שצלתו מרובה מחמתו אינו פוסל את הסכך שתחתיו [שיש בו שיעור צממ"ח], וכל שכן במקרה בו דן רבי ירמיה שהסכך למעלה מכ' חממ"צ ואינו פוסל סכך כשר שתחתיו. ומכיוון שכבר פסק הרי"ף את דין הוציין לא היה צריך לחזור ולפסוק את דינו של רבי ירמיה.

הגמרא הביאה את הדין בהייתה גבוהה מכ' אמה ובנה בה איצטבא באמצע, וכן את הדין בבנה בה מן הצד, ומבואר שם שדינים אלו נכתבו משום שיש בהם חידוש בגדרי דופן עקומה.

בגרסת הרי"ף לפנינו מובאים הדינים הנ"ל, אולם המאור כאן תמה מדוע הרי"ף השמיטם, ואם כן לפני המאור הייתה גרסה שונה ברי"ף.

[ד] נעץ ד' קונדיסין בארץ

הגמרא הביאה מחלוקת רבי יעקב וחכמים בעניין נעץ ד' קונדיסין בארץ וסיכך על גבם.

ושם מבואר שדעת רבי יעקב "רואין כל שאילו יחקקו ויחלקו ויש בהן טפח... שהיה רבי יעקב

54. בגרסת הרי"ף בד"ו כתב את דין איצטבא ובדפוס קושטא רס"ט אינו, ובהגהות מאלפס ישן כתב על קטע זה "כל זה ליתא ונכתב על הגליון". הרא"ש והר"ן לא ביארו מדוע השמיט הרי"ף דינים אלו, ואם כן הם גרסו קטע זה בלשון הרי"ף. 55. ד, א. 56. ד"ו באמצעיתא ובכ"ו ובדפוס באמצעיתה. 57. הראב"ד מתרץ שדינים אלו כלולים בדין דופן עקומה שפסק הרי"ף בהלכותיו, ועיין בסוף דברי המלחמות שהביא את הראב"ד, ומה שכתבנו שם. 58. ד, ב. 59. הראב"ד כתב שלא היה הרי"ף צריך להביא מחלוקת זו, מכיוון שעניין זה כלול כבר במה שפסק שנים כהלכתן ושלישית אפילו טפח. וכעין זה כתבו הרא"ש והר"ן.

מה צורך לו לרבינו הגדול ז"ל לכתוב זו⁶⁰ והלכה גדולה מזו אמרו⁶¹ היתה גבוהה מכ' והוצין יורדין לתוך כ' אם צלתן מרובה מחמתן כשרה ולא אמרי' שעיקר הסכך שהוא למעלה מכ' יצטרף לפסלו לזה הסכך של הוצין ואף על פי שצלתו מרובה מחמתו⁶² כ"ש בהא דר' ירמיה שחמתה של עליונה מרובה מצלתה ובמס' עירובין פ"ק⁶³ אמרי' מקצת סכך בתוך כ' ומקצתו למעלה מכ' כשרה חלל סוכה תנן⁶⁴ ומצטרפין נמי להכשר הואיל וסכך אחד הוא דעל כרחק הויא לה צלתה מרובה מחמתה כדמפורש התם ואי הוה מיקרי סכך פסול הוה ליה כ(ש)הדלה⁶⁵ עליה את הגפן הא למדנו שכל למעלה מכ' לאו סכך פסול הוא ואינו מצטרף לפסול ופעמים שמצטרף להכשר⁶⁶.

[כ] וכן מה שאמר שהשמיט רבינו מלכתוב במקום זה תבן ואין עתיד לפנותו ועפר סתם מחלוקת ר"י ורבנן וה"ה לעפר ואין עתיד לפנותו שצריך ביטול בפירוש לרבנן אני רואה הכל מפורש בהלכותיו שהרי כתב תבן ובטלו הוי מיעוט וכ"ש עפר ובטלו שמעינן מינה בטלו אין לא בטלו לא וזהו לשון משנתנו בעצמו דקתני בית שמלאוהו⁶⁷ תבן וצורות ובטלו בטל דשמעינן מינה בטלו אין לא בטלו לא.

[ג] וכן הא דת"ר⁶⁸ נעץ ד' קונדסין וסכך על גבן ר' יעקב מכשיר וחכמים פוסלין וקי"ל כרבנן בין באמצע הגג בין על שפת הגג רואה אני בה⁶⁹ דברי הרב ר'

ביאורים

וכן מהסוגיה בעירובין מבואר שסכך עבה שחלקו התחתון בתוך כ' וחלקו העליון למעלה מכ', ויש בחלק שמעל לכ' שיעור צלתו מרובה בפני עצמו, מ"מ הוא אינו פוסל סכך שתחתיו, ומדברי המלחמות משמע שהבין שמקצת הסכך שבתוך כ' אמה חמתו מרובה מצלתו [בשונה מדין הוצין לעיל] והסכך שלמעלה מכ' שמעליו משלים אותו לשיעור צלתו מרובה מחמתו, ולכן מוכח

שסכך למעלה מכ' מצטרף להכשר כאשר הם סכך אחד.

[ב] ביטול עפר ותבן

המלחמות כותב שבדברי הרי"ף מפורש שבעפר דווקא אם בטלו בטל.

[ג] נעץ ד' קונדסין

המלחמות מתרץ כראב"ד, שדין ד' קונדסין כלול כבר במה שפסק הרי"ף שדפנות סוכה

60. כעין דברי המלחמות כאן תירץ הר"ן ה, ב מדפי הרי"ף. 61. ד, א. 62. בתוס' ט, ב ד"ה הא כתב שבהוצין הסוכה כשרה גם אם סכך למעלה מכ' הוא סכך פסול, מכיוון שיש שיעור צממ"ח בתוך כ', ואין להוכיח על גדר סכך למעלה מכ' מסוגיה זו. 63. ג, א. 64. מבואר שגם למ"ד חלל סוכה תנן מ"מ הסכך שבגובה למעלה מכ' גדרו כסכך למעלה מכ' גם אם מסכך על חלל כ' בלבד, ודלא כרשב"א בעירובין שם וכן הריטב"א לעיל ד, א שלמ"ד חלל סוכה תנן אין צורך לחירוצו של ר"ת האומר שסכך למעלה מכ' אינו סכך פסול. 65. בדפו"ר ובר"ו כשהדלה, ובהגהת הב"ח כאילו הדלה, ובר"ן על הרי"ף ה, ב כתב מעין דבריו של המלחמות וכתב כהדלה עליה את הגפן. 66. בתוס' הג"ל כותב שמהסוגיה בעירובין משמע קצת כפירוש ר"ת בגדר סכך למעלה מכ'. 67. כ"כ בדפו"ר. 68. ד, ב. 69. הראב"ד שם תירץ גם את קושיית המאור על דין אצטבא, אך המלחמות לא התייחס כלל לשאלה זו, ואולי עניין זה היה כתוב בגרסת הרי"ף שלפניו, אך בדרך כלל הוא מציין זאת.

אברהם⁷⁰ שהשמיטה רבינו לזו לפי שכתב לקמן⁷¹ ת"ר שתים כהלכתן ושלישית אפי' טפח וכיון שחלק בין על שפת הגג בין באמצע הגג ממילא שמענו שלעולם אינה כשרה עד שיהיה ב' כהלכתן ושלישית אפי' טפח⁷² וזה לשון הברייטא עצמה דקתני שהיה ר' יעקב אומר דיומדי סוכה טפח וחכ"א ב' כהלכתן ושלישית אפי' טפח שנה לנו דרך קצרה תנוח נפשו בעולם שכולו ארוך.

ביאורים

שיעורן שניים כהלכתן וג' אפילו טפח. ובגמרא (ד, ב) מפורש שטעמם של חכמים החולקים על רבי יעקב בקונדסין הוא מהדין הנ"ל.

עיונים

פסול סכך למעלה מכ' אמה

רבינו תם (ט, ב תוד"ה "הא") כתב שסכך למעלה מכ' אינו כסכך פסול ולכן אינו פוסל בצירופו, והמהרש"א לומד בדבריו שסכך סוכה למעלה מכ' לא זו בלבד שאינו פוסל, אלא אף מצטרף להשלים לשיעור צלתה מרובה לסוכה התחתונה.

אכן לעומת זאת, התוס' שם בתחילת דבריו כתב שסכך למעלה מכ' פוסל בצירופו, וכן סובר רבינו ישעיה שסכך למעלה מכ' הוא כסכך פסול, "דכל למעלה מכ' סכך פסול וכשפודין של ברזל דמי (רא"ש פ"א סי' ג')."

המאור כתב כדברי ר"ת, שסכך למעלה מכ' אין פסולו בגופו ולא נאמר בו פסול צירוף. אך לא ניתן ללמוד מדבריו האם סכך למעלה מכ' יצטרף להשלים.

מדברי המלחמות "ומצטרפין נמי להכשר הואיל וסכך אחד הוא", נראה לכאורה שסכך למעלה מכ' אינו מצטרף להשלים לשיעור צל בסוכה על גבי סוכה אלא רק בסכך אחד [ודלא כדעת ר"ת לפי המהרש"א]. וניתן לבאר שלשיטתו סכך למעלה מכ' אינו נידון כסכך פסול לפסול, אך מכל מקום אינו נחשב כסכך כשר הראוי לסכך את הסוכה [ועי' קהילות יעקב סוכה סי' ג'], ולכן בתור סכך

נפרד הוא אינו משלים את סיכוך הסוכה התחתונה, אולם כאשר הסכך למעלה מכ' הוא סכך אחד עם הסכך למטה מכ' אזי הוא נטפל לסכך התחתון ומשלים את שיעור הצל של הסכך התחתון.

האם ניתן להוכיח מדין הוצין על גדר סכך למעלה מכ'

המלחמות דוחה את שאלת המאור, וכותב שלא היה הרי"ף צריך לכתוב את דינו של רבי ירמיה על מנת להשמיענו שסכך למעלה מכ' אינו פוסל, מכיוון שגדר זה נלמד כבר מסוגיית הוצין וכן מהסוגיה בריש עירובין.

ובדעת המאור צריך לומר שיש לחלק בין הסוגיות, שכן בהוצין וכן במקרה הנדון בסוגיה בעירובין הסכך הוא סכך אחד, ולכן דנים את כל הסכך כסכך שלמטה מכ' למ"ד חלל סוכה תנן, משא"כ בסוכה על גבי סוכה שהסכך העליון יש לו מעמד של סכך למעלה מכ', בזה הו"א שפוסל. ובדברי המלחמות מבואר שגם למ"ד חלל סוכה תנן, החלק של הסכך שגובהו מעל לכ' יש לו גדר של סכך למעלה מכ', ולכן אם סכך למעלה מכ' היה סכך פסול הסכך היה נפסל מדין קמצטרף.

ההבדל בין ביטלו לאין עתיד לפנותו

רש"י מפרש את אין צריך לפנותו "ולא יצטרף

70. הראב"ד בהשגותיו כאן. 71. ב, א מדה"ר. 72. וכן תרצו הרא"ש סי' ו' והר"ן על הרי"ף.

עיונים

לפנותו כל ימי החג ומיהו לא ביטלו ממש בפיו". ומדבריו מבואר, שהחילוק בין ביטלו לאין צריך לפנותו הוא רק באופן העשייה, האם זו דעתו בלבד או שבטלו ממש בפיו. ומדברי רבינו חננאל שכתב "וביטלו כגון שהסכים שלא ליטלו משם לעולם" מבואר שהחילוק אינו באופן הביטול אלא בדעת האדם, האם הוא קובע את הדבר שם לעולם או שאין לו כוונה ליטול אותו.

לפי הגרסה במאור "שגילה דעתו שאין עתיד לפנותו" מבואר שביטלו הכוונה היא ביטלו בפיו. ולפי גרסת כ"ס במאור "בשגלה בדעתו שאין בלבו לפנותו אלא שהוא מניחו לכל הרוצה לפנותו שיפנהו", אם כן כוונתו היא שלמניח אין כוונה ליטול את הדבר, ולפי"ז ביטלו פירושו שהוא קובע את הדבר במקום, ואינו מניח לאחרים ליטלו משם.

סוגיית אותו טפח היכן מעמידו [ו, ב- ז, א]

המאור [ב, א- ב, כ]

[8] אותו טפח היכן מעמידו אמר רב מעמידו כנגד היוצא פירוש בסוף הדופן האחת שיהא דופן קצרה כנגד ארוכה כהיה דאמרינן התם⁷³ מצר לו מצר⁷⁴ א' ארוך ומצר א' קצר אף כאן הקצר הוא הטפח והארוך הוא היוצא ואף התם נמי אקשו ליה רב כהנא ורב אסי ויקנה כנגד ראש (ה) תור⁷⁵ כדאקשו ליה הכא ובתרווייהו שתיק להו ולא משום דקבלה מינייהו אלא משום דלא חש לה ויש מי שפירש⁷⁶ דקבלה רב ואין נראין לנו הדברים⁷⁷.

[9] והרבה דעות ופירושים⁷⁸ מתחלפין בשמועה זו והפירוש שאנו סומכין עליו בזה הוא פירוש רבינו

ביאורים

[א] הקדמה

מול מצר קצר במקנה שדה, וציין את גבולותיה במצר ארוך מול מצר קצר המובא בסוגיה בבבא בתרא [המאור אינו מפרש מהו "כנגד ראש תור", ויבואר להלן].

בדפנות סוכה נאמרה הלכה למשה מסיני ששיעורם הוא שתי דפנות כהלכתן ודופן שלישית אפילו טפח.

וכתב המאור, ששתיקתו של רב כתגובה לשאלת רב כהנא ורב אסי בסוגייתנו ובבבא בתרא אינה מלמדת על כך שקיבל את שיטתם אלא ההפך, שמכיון שלא חשש לדבריהם לכן לא הגיב. ומביא המאור שיש ראשונים שפירשו את שתיקתו של רב כהודאה לדבריהם [ולכן פסקו כרב כהנא ורב אסי], אך המאור אינו מקבל את דבריהם.

ודנו בגמרא כיצד מעמידים את הדופן טפח, רב אמר שמעמידו כנגד היוצא, והקשו עליו רב כהנא ורב אסי שיעמידנו כנגד ראש תור ורב שתק ולא השיב. ובהמשך מבואר שרבי יהושע בן לוי אומר עושה לו טפח שוחק ומעמיד אותו בלבד לדופן, ובסוכה העשויה כמבוי עושה פס ד' טפחים ומעמידו כלבוד לדופן. והרי"ף פסק כדעה האחרונה.

כנגד היוצא

[ב] כנגד היוצא וכנגד ראש תור

כתב המאור שהוא נוקט כשיטת רש"י בפירוש "כנגד היוצא" ו"כנגד ראש תור". וציין שיש מן הגאונים המפרשים את המונחים הנ"ל להיפך [ובעיונים יבואר].

המאור מפרש ש"היוצא" הכוונה לדופן הארוכה, ואילו "כנגד היוצא" פירושו הוא שמעמיד את הטפח צמוד לדופן ובמקביל לדופן הארוכה, וכאותה צורה של מצר ארוך

73. בבא בתרא סב, א. 74. בכ"ז מצר וכ"כ בסוגיה שם, ובד"ו מצד. 75. כ"ז תור ובדפ"ר ובד"ו התור. 76. רב נחשון גאון ורב נטרונאי גאון המובאים בשערי שמחה לרי"ף גיאת הלכות סוכה. 77. כתב הריטב"א (ו, ב) "אלא כיון [דחזינן] לשמואל משמיה דלוי ולכולהו דבי מדרשא דמורו כרב ולא חיישי לדברי רב כהנא ורב אסי משמע דרב לא שתיק לרב כהנא ורב אסי משום דאודי אלא משום דלא חש לדבריהם כדברי הרב בעל המאור". 78. בד"ו ופירושים ובכ"ז ופירושים.

שלמה ז"ל ויש מן הגאונים ז"ל⁷⁹ מי שפירש בחילוף לומר שזה שאמרנו בו כנגד היוצא הוא כנגד ראש תור וזה שאנו אומרים בו כנגד ראש תור⁸⁰ הוא כנגד היוצא⁸¹.

[2] ייש מי שסמך⁸² על דרב כהנא ורב אסי לומר שהלכה כמותם ומפרש דברי רבא בצורת פתח בדופן של רב כהנא ורב אסי ולא נראה לנו כן ובוה נראין דברי הרי"ף ז"ל שלא הזכיר כלל דברי רב ולא דברי רב כהנא ורב אסי וסמך לו על ר' סימון א"ר יהושע בן לוי והכי מסתברא מעוברא דרב אסי דאשכחיה לרב כהנא דעביד ליה טפח שוחק ועביד ליה צורת פתח ולא תמצא בכל השמועה כולה טפח שוחק אלא בדברי ריב"ל בלבד ובסוכה העשויה כמין גומא⁸³ היה מעשה זה של רב כהנא ולא בסוכה העשויה כמבוי וכיון דקי"ל בכל מקום מעשה רב עדיפא דריב"ל וכוותיה קי"ל בין סוכה העשויה כמין גומא⁸³ ובין סוכה העשויה כמבוי ובסוכה העשויה כמין גומא⁸³ צריכה טפח שוחק וצריכה נמי צורת פתח באותו דופן שלישית סמוך לטפח כמעשה דרב כהנא ובדופן רביעית לא צריכה ולא מידי וכל מה שתמצא בענין זה בדברי הגאונים ובפירושיהן חוץ מזה אל תסמוך בהם כי יש דברים הרבה מרבים הבל.

[ד] וג' לשונות האמורות בנ"מ משמיה דרבא פירש בהן ה"ר (שמואל) (שלמה)⁸⁴ ז"ל ג' פירושין

ביאורים

[ג] פסיקת ההלכה בסוגיה

הובא מעשה ובו נפסק שעושה טפח שוחק בדופן השלישית, והשיעור של טפח שוחק בדופן השלישית נאמר רק בדעת ריב"ל. ולכן פוסק המאור כריב"ל הן בסוכה שדפנותיה בצורת האות ר' והן בסוכה העשויה כמבוי.

המאור מביא את שיטת רב נחשון ורב נטרונאי גאון שפסקו כרב כהנא ורב אסי [מכיוון שרב הגיב בשתיקה על שאלתם] ומפרשים את שיטת רבא שכוונתו היא שעושה צורת הפתח באופן דומה לראש תור של רב כהנא.

[ד] שלושת הלשונות של רבא

בסוגיה הובאו שלוש לשונות בדעת רבא לגבי צורת הפתח בדופן השלישית, ולפירוש רש"י מבואר שהדעות חולקות זו על זו, ולעומת זאת

והמאור פוסק כרי"ף שהלכה כרבי יהושע בן לוי, והוכיח המאור שכך נפסק מפני שבגמרא

79. רב שריא ורב האי גאון המובאים ברי"ף גיאת ובתוס' רא"ש. 80. הערוך לנר כתב שלכאורה חסרות מספר תיבות בדברי המאור, מכיוון שלא הובא בפירושו לעיל מהו כנגד ראש תור. 81. הראב"ד השווה את השיטות המובאות בבבלי לשיטות המובאות בירושלמי, ועל פי זה מסיק שכנגד היוצא בבבלי פירושו סמוך לכותל, וממילא הדעה החולקת "כנגד ראש תור" פירושה רחוק מן הכותל [ולא שיעמיד באלכסון]. ונראה מדבריו שבהמשך חזר ופירש בירושלמי שנחלקו האם מרחיק את הדופן טפח כשיעור טפח ויותר מהכותל, והדעה החולקת סוברת שמצמיד את הטפח לדופן, וזה כדעה בבבלי האומרת כנגד ראש תור. 82. רב נחשון גאון ורב נטרונאי גאון שם. 83. כי"ו גאם וכי"ס גמא, ובדפו"ר ובד"ב ובד"ו גומא והב"ח תיקן לגא"ם [הערה: האות היוונית הגדולה גמא מכוונה בראשונים גא"ם או גס, ומשמשת לתיאור זווית ישרה- "כמין גא"ם". וברכנו מנוח פ"ד מסוכה ה"ב כתב "ומה שאמרו רבותינו כמין גאם ולא אמרו כמין דל"ת שלא רצו לתאר לאותיות הקדש שום דבר של חול וזה מהפלגת הגדולים קדושת התורה וכבודה"]. 84. בכי"ו ובכ"ס שלמה, ובדפו"ר ובד"ו שמואל, ובהגהות הב"ח שלמה.

לומר ששלשתן חלוקות זו מזו כי הלשון הראשון שאמר אינה ניתרת אלא בצורת פתח כלומר הצי טפח מכאן והצי טפח מכאן וקנה על גביהן בצורת פתח באותו טפח עצמו בדופן שלישית והלשון שאמר וניתרת נמי בצורת פתח כלומר או טפח או צורת פתח בדופן שלישית והלשון שאמר וצריכה נמי צורת פתח כלומר טפח שלם בראש היוצא וסומך לו צורת פתח קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן ובעל ספר הערוך פירש כי⁸⁵ ב' לשונות של רבא האחרונות פירוש הם ללשון הראשון⁸⁶ מ"מ אלישנא בתרא סמכין וכוותיה עבדינן ממעשה דרב כהנא⁸⁷.

מלחמת ה' [א-ב, ג]

[⁸⁸]ועוד אותו טפח היכן מעמידו כו' אמר רב מעמידו כנגד היוצא עד ובזה נראין דברי הרי"ף ז"ל:

אמר הכותב לא על זה סמך רבינו הגדול דהא מלתא ספיקא דגמ' היא דגרסי' בפ"ק דב"ק⁸⁸ ת"ש דההוא גברא דשאל נרגא מחבריה וכו' ש"מ אין שמין אדרבה מדאמרי ליה רב כהנא ורב אסי לרב דינא הכי ושתיק ש"מ שמין אלמא כל כי האי מלתא ספיקא היא אי סמכין אגמריה דרב ולא הדר בו או סמכין אטעמיה דרב כהנא ורב אסי מדלא ידע לאהדורי להו ואהדר ביה ומיהו לית לן למימר דמשום דלא חש לה

ביאורים

בפרק איזהו נשך מבואר שרב שתק ולא הגיב לקושייה ושאל ר"ש מאי טעמא שתיק רב וכו' מוכח ששתיקתו של רב הייתה מפני שלא מצא תשובה ולא מפני שלא חשש לדבריהם, וכעין זה בסוגיות נוספות, ואם כן מוכח שסתם "שתיק רב" יש להסתפק במשמעותו ולא שפירושו שלא חשש לדבריהם.

לכן כתב המלחמות שהטעם שהרי"ף לא קיבל את דברי רב כהנא ורב אסי הוא מכיוון ששמואל אמר כרב, וכן מכך שמבואר שרב סימון וריב"ל לא פסקו כמותם מפני שלא ציינו בדבריהם שמעמיד כנגד ראש תור [ואם כן שיטת ריב"ל היא השלמה לדברי רב ואינה דעה חולקת].

הערוך מפרש ששלושת הלשונות אינן חולקות זו על זו אלא שתי הלשונות האחרונות הם פירוש ללשון הראשון.

וכתב המאור שפסק ההלכה הוא שמעמידים טפח שוחק עם צורת הפתח, וכמו שעשה רב כהנא מעשה להלכה.

[א] משמעות שתיקתו של רב

כתב המלחמות שפסיקתו של הרי"ף אינה מבוססת על שתיקתו של רב לדברי רב כהנא ורב אסי, מכיוון שיש להסתפק כיצד לפרש את משמעות שתיקתו, האם הודה בכך לדבריהם או לא. וכן אין לפרש את שתיקתו של רב כדחייה של דבריהם שלא חשש לדבריהם ולכן לא הגיב, מכיוון שבסוגיה

85. כ"כ בכי"ו ובדפו"ר ובד"ו ובהגהות הב"ח הגיה שצ"ל בו. 86. וכן הביא המאירי בשם יש מפרשים.

87. וכן פסק הרי"ף. 88. יא, א.

שתיק כדאמרי' נמי בפ' איזהו נשך⁸⁹ אמרי ליה רב כהנא ורב אסי לרב אי אגרא לאו פגרא שתיק רב אמר רב ששת מ"ט שתיק רב⁹⁰ ובפ"ק דביצה⁹¹ אמרי ליה רב כהנא ורב אסי לרב ומה בין זה לעגל שנולד מן הטרפה שתיק רב אמר רבה ואיתימא רב יוסף מ"ט שתיק רב ולימא להו וכו' ובפ' ארבעה ראשי שנים תמה אני אם קבלה ר' יוחנן לתשובה זו ובפ' אותו ואת בנו⁹² אמרי' אשתיק רבא ואמאי אשתיק והאמר רבא הלכה כר' יוחנן ובמס' גיטין⁹³ אמר רב חסדא אשתתק מורן⁹⁴ ובמס' כתובות⁹⁵ קרי עליה דאבוה דשמואל שרים עצרו במלין וכף ישימו לפיהם אלמא לא אמרי' משום דלא חש לה שתיק אלא היכא דמוכחא מלתא אבל מכיון דאשכחן ליה לשמואל משמיה דלוי דאמר מעמידו כנגד היוצא וכן מורן בי מדרשא ממילא אדחיא קושית דרב כהנא ורב אסי. ור' סימון א"ר יהושע בן לוי דקי"ל כוותיהו אי הוה סבירא להו הכי הוה להו לפרושי ולמימר ומעמידו כנגד ראש תור בפחות מג' סמוך לדופן והתם נמי בפ' המוכר את הבית דאקשו ויקנה כנגד ראש תור (ד)לא⁹⁶ קי"ל כוותיהו מסוגיא דשמעתא דאתיא כרב וכן פסק שם רבינו הגדול וזהו טעמו בכאן ולא כדברי בעל המאור ז"ל ולא כפירושו בשמועה.

[ב] אלא פירוש היוצא הוא סוף הדופן הארוך וכנגדו הוא מעמיד הטפח רחוק מן הכותל האחר שאם היו שתי דפנות מזרח ודרום ובא להעמיד הטפח במערב מרחיקו

ביאורים

- [ב] כנגד היוצא וכנגד ראש תור**
המלחמות מפרש ש"היוצא" הכוונה לקצה הדופן הארוכה, ו"כנגד היוצא" פירושו שמעמיד את הדופן טפח כנגדו. והסיבה לכך שמרחיק את הדופן טפח מדופן הסוכה ואינו מעמיד אותה צמוד לדופן היא מפני שבסוגיה בבבא בתרא אמר רב שהמוכר שדה וציין את מצריה קצר כנגד ארוך- קנה כנגד הקצר בלבד, והטעם לדין זה הוא שבאופן זה השטח התחום והמוגדר בין המצרים הוא כנגד הקצר בלבד. וכמו כן גם בסוכה בדופן קצר כנגד דופן ארוך, הדופן הקצרה גודרת
- כנגדה בלבד, והיא מתירה ומשמשת דופן רק לשטח הסוכה שכנגדה ולא לכל הסוכה.
- ורב כהנא ורב אסי אמרו שיעמיד כנגד ראש תור והכוונה היא שיעמיד את הדופן טפח בצמוד לדופן האמצעית, ושיטתם כאן מתאימה לשיטתם בב"ב שהמצר הקצר אינו מבטל את הארוך, אלא קנה באלכסון עד קצה המצר הארוך.
- ורב כהנא ורב אסי חולקים ואומרים שמעמיד את הטפח שוחק במרחק של פחות מג' טפחים לדופן כך שעל ידי לבוד לשני

89. בבא מציעא סט, ב. 90. ובריטב"א החדשים שם "שתיק רב. כלומר שתיק רב מפני שלא מצא תשובה, והכין מוכח מהא דאמרינן אמר רב ששת מ"ט שתיק רב לא שמיע ליה הא דתניא וכו' דאלמא לא שתק רב מפני שלא חשש לדבריהם אלא מפני שלא מצא תשובה, והכין מתפרש האי לישנא בכל דוכתא מסתמא וכדכתיבנא בפ"ק דסוכה (ו, ב). 91. ו, א. 92. חולין עז, א. 93. סד, ב. 94. בדפו"ר ובד"ו מורן ובגמרא לפנינו ורדן. 95. נא, ב. 96. הוגה עפ"י הב"ח.

מן הדרום ומושכו כלפי צפון עד כנגד סוף דופן מזרחי שנמצא דופן מזרחי הארוך סופו שכלפי צפון וסוף הטפח מכווין זה כנגד זה שאם יעמידנו סמוך לדופן דרומי ונמצא ארוך כנגד קצר לדעת רב לא היה אותו טפח שהוא הקצר מתיר אלא כנגדו⁹⁷ ואזדא לטעמיה⁹⁸ דאמר התם⁹⁹ לא קנה ארוך אלא כנגד קצר¹⁰⁰ ורב כהנא ורב אסי אקשו ליה ויעמידנו כנגד ראש תור ויתיר כנגד ראש תור במשך שתי הדפנות ואינהו נמי אזלי לטעמיהו דאמרי' התם ויקנה כנגד ראש תור¹⁰¹ ונדחו דבריהם שאין מעמיד באלכסון ועמדו דברי רב עד שבא ר' סימון וחלק ואמר שמעמידו בפחות מג' סמוך לדופן ומתיר כל משך הארוך מאחר שיש בקצר משך סוכה קטנה עם שני לבודין¹⁰² דאיתא הלכתא וגרעיתיה לשלישית ואוקימתא אהכי וזהו הפי' הנכון וכך פירשו רבינו שרירא ורבינו האי גאונים ז"ל¹⁰³. [ג] וכך מצאתי בירושלמי¹⁰⁴ נוסחאות מדוקדקות רב אמר אותה של טפח צריכה שתהא משוכה מן הכותל¹⁰⁵ שמואל אמר אפי' תימא¹⁰⁶ כנוסה כמה רואין אותה כאילו היא יוצא כהנא ואיסי¹⁰⁷ עלון והו' קומי רב בהדא דשמואל ר"י בן פזי בשם ר' יהושע בן לוי והוא שתהא נתונה בתוך ג'¹⁰⁸ כלחיים ופירושו ברור דרב סבר צריך להרחיק אותה של טפח מן הכותל שבצדו כדי שיהא עומד כנגד סוף הכותל שכנגדו הוא יוצא ושמואל סבר אפי' הוא כנוס ממנו הרבה והוא סמוך לכותל שבצדו רואין אותו כאילו הוא נמשך ויוצא לחוץ כנגד כל אורך הארוך שכנגדו ור' יהושע בן לוי כטעמיה בגמ' דילן¹⁰⁹ ומכאן למדנו מפורש מהו

ביאורים

הצדדים הדופן טפח משמשת כדופן על כל [ג] הוכחה לפירוש המלחמות מהירושלמי השבעה טפחים כשיעור סוכה קטנה [ויבואר המלחמות כותב שדברי הירושלמי מסייעים להלן בעיונים]. לפירוש שכתב בדעת האמוראים. המלחמות

97. וכן כתב התוספות הרא"ש (ו, ב) "אמר רב מעמידו כנגד היוצא, אם היו שתי הדפנות מזרח ודרום מעמיד הטפח במקצוע מערבית צפונית שיהא משכו כנגד היוצא שבדרום לאורך המערב או כנגד היוצא שבמזרח למשך הצפון, שאם יעמידנו סמוך לדופן דרומי או לדופן מזרחי ונמצא ארוך כנגד הקצר לדעת רב לא הי' אותו הטפח מתיר אלא כנגדו, ואזדא לטעמיה דאמר התם בבבא בתרא גבי מצר לו מצר אחד ארוך ומצר אחד קצר אמר רב לא קנה ארוך אלא כנגד הקצר. מצאתי בשם רב שרירא ורב האי גאון". 98. הריטב"א חולק על ההשוואה בין הסוגיות וכותב שהדין בב"ב הוא סברה פרטית בדעת המקנה ואין ללמוד מכאן על גדרת דפנות הסוכה. 99. בבא בתרא סב, א. 100. וכ"כ התוס' רא"ש ד"ה אמר רב. 101. השפת אמת על תוד"ה ויעמידנו מקשה, שלפי זה שיעור הסוכה הוא באלכסון ממחיצה קצרה למחיצה ארוכה שכנגדה וחסר בשיעור הסוכה אא"כ מעמידים שהדופן הארוכה שיעורה גדול מז' טפחים, וזה דוחק. 102. וכ"כ הרבנו מנוח פ"ד מסוכה ה"ב בשם רש"י ורוב הגאונים, והוסיף שיש הדוחים שיטה זו. 103. ברי"ף גיאת. 104. פ"א ה"א. 105. לפנינו נוסף טפח, וכן הוא גם בר"ח ובהשגות הראב"ד ובפני משה על הירושלמי שם. ובקרבן העדה על הירושלמי כתב של"ג טפח וזאת עפ"י המלחמות כאן. 106. לפנינו תיבה זו אינה. 107. לפנינו ואסא ובהשגות הראב"ד ורב אסי. 108. בירושלמי לפנינו נוסף טפחים. 109. ובראב"ד כאן פירש את הירושלמי בדרך שונה.

מחלוקתם¹¹⁰ ומהו כנגד היוצא אבל שיטתו של שמואל מן חלפת¹¹¹ עם הגמ' שלנו משמיה דלוי וכן דרכן תדיר בחליפין כזה בכל מקום.

ביאורים

מפרש בדברי הירושלמי שלדעת רב מרחיק את הדופן טפח מהדופן הקיימת ואילו לדעת שמואל מעמיד את הדופן טפח סמוך לדופן

הקיימת ולרבי יהושע בן לוי מרחיק ג' טפחים מהדופן, וכדרך שבה פירש המלחמות בבבלי את שיטת רב וריב"ל.

עיונים

פירוש "כנגד היוצא" ו"כנגד ראש תור" במאור ובביאור שיטת המאור כתב המהרש"א שתי דרכים:

דרך א' – גם רב וגם רב אסי מפרשים שמעמיד את הדופן טפח סמוך לדופן ולא באלכסון אלא במקביל לדופן הארוכה, וכמו בציור של המוכר את השדה ומצר לו מצר ארוך ומצר קצר בסוגיה בב"ב. וכתב הערוך לנר שהמהרש"א למד זאת מכך שכתב המאור "ואף התם נמי אקשו ליה רב כהנא ורב אסי ויקנה כנגד ראש תור כדאקשו ליה הכא" ואם כן השווה המאור את הציור בשתי הסוגיות. ודוחה הערוך לנר שהשוואה במאור אינה מוחלטת אלא הוא רק כתב ש"ראש תור" פירושו אלכסון, וכשם שבב"ב קונה באלכסון כך כאן מעמיד את הדופן טפח באלכסון.

ויש להעיר, שפירוש זה של המהרש"א בדברי המאור, אינו מתיישב עם מה שכתב המאור שפירוש הגאונים הוא פירוש הפוך מפירושו.

דרך ב' – לרב מעמיד את הדופן טפח צמוד לדופן ואילו לרב כהנא ניתן להרחיק את הדופן טפח מהדופן ולהעמיד אותה במקביל לדופן הארוכה, ונחלקו בשאלה כיצד הדופן טפח נראית כדופן הסוכה.

המאור כתב שפירוש כפירוש רש"י בסוגיה, ומדברי המאור נראה שהוא מפרש כנגד היוצא כפירוש הכתוב לפנינו ברש"י [סמוך לאחת הדפנות במקום שכלתה המחיצה], ואילו "כנגד ראש תור" אינו מפורש בדברי המאור, ובפירוש רש"י לפנינו מפרש שכנגד ראש תור הכוונה צמוד לדופן הקיימת ונוטה באלכסון.

המאור כותב שיש מהגאונים שפירשו את המונחים בצורה הפוכה מהדרך שבה הוא פירש, [הערוך לנר מעיר שלכאורה חסרות כמה תיבות בדבריו של המאור מכיוון שלא פירש לעיל מהו כנגד ראש תור], וכוונתו לדברי רב האי ורב שרירא המפרשים שכנגד היוצא הוא שמרחיק את הדופן, וכנגד ראש תור הוא צמוד לדופן באלכסון, ואם כן פירושם לכנגד ראש תור זהה לפירוש המאור לכנגד היוצא, מצד הסמיכות לדופן אך לא בנטייה, ופירושם בכנגד היוצא שמרחיק מהדופן זהה לפירוש המאור לכנגד ראש תור. עולה מכך שפירוש של המאור לכנגד ראש תור הוא שמרחיק את הטפח מהדופן ומעמיד אותה כנגד קצה הדופן הארוכה, ופירוש זה שונה מהמובא לפנינו ברש"י שפירש סמוך לדופן באלכסון, וככל הנראה למאור הייתה גרסה שונה ברש"י.

110. בדפו"ר מחלוקתם ובד"ו מחלקותם. 111. בדפו"ר מוחלפת ובד"ו מחלפת.

עיונים

דין "כנגד היוצא" בקניינים ובסוכה לשיטת המלחמות והריטב"א

המלחמות משווה בין דין הקניין במקנה שדה ומצר לו מצר ארוך ומצר קצר ובין הדין בדפנות סוכה בסוכה עם דופן ארוכה וכנגדה דופן קצרה. אמנם הריטב"א דחה את ההשוואה בין העניינים וכתב שהדין בב"ב שמצר קצר מבטל מצר ארוך, הוא דין פרטי בקניינים שיסודו באומדנא בדעת המקנה שדעתו לצמצם את ההקנאה, ולכן אין להשוותו לדין דפנות סוכה שיש בה הלמ"מ שהדופן השלישית טפח נמשכת על כל הרוח, ולכן אין כאן קצר כנגד ארוך.

מדברי המלחמות שהשווה בין סוכה לקניינים מבואר שהמאן דאמר כנגד היוצא סובר שהשטח הנתחם והמוגדר על ידי המצרים או הדפנות הוא כנגד הקצר בלבד, וזה היסוד לדין קניין השדה כנגד המצר הקצר, ולכן ניתן להשוות דין זה לדין דפנות סוכה שאם מעמיד את הדופן טפח כנגד היוצא היא מתירה את הסוכה כנגדה בלבד. ויש להוסיף, שלשיטת המלחמות בהלכה של שתיים כהלכתן ושלשית אפילו טפח נאמר שהדפנות תוחמות וגודרות את שטח הסוכה, ולכן הדופן טפח נחשבת לגודרת את הרוח השלישית. ולכן כאשר מעמיד דופן טפח קצר כנגד ארוך הדופן תוחמת וגודרת את השטח שכנגדה בלבד והיא אינה גודרת את הרוח השלישית, ומתירה כנגדה בלבד כלשון המלחמות.

בדעת הריטב"א מבואר שבהלמ"מ נתחדש ב"שלשית אפילו טפח" שהדופן טפח עצמה נמשכת על פני כל הרוח השלישית, וכפי שביאר הרש"ש בביאור ההלמ"מ (ו, ב) "גמרא כי אתאי הלכתא לגוד כו'. עי' פרש"י וק"ל מדוע ל"ק נמי

הא דלקמן לענין דופן ג' דסגי בטפח ונראה דזה נכלל ג"כ בגוד דהיינו גוד המחיצה במשך לאורך וכמש"כ לעיל (ד ב) לענין דיומדין".

בדרך זו מפרש המלחמות את גדר ההלמ"מ לשיטת שמואל בירושלמי הסובר שמעמיד את הטפח בצמוד לדופן, אך לשיטת רב גדר ההלמ"מ שונה.

ביאור התוס' רי"ד במחלוקת הראשונים

בפירוש תוס' רי"ד על הירושלמי¹¹² (סוכה פ"א ה"א) כתב שמחלוקת המלחמות עם רש"י והמאור בדעת רב היכן מעמיד את הדופן טפח, תלויה בהבנת ההלכה שנאמרה בשתיים כהלכתן וג' אפילו טפח, וזו לשונו: "ונראה לפענ"ד לחקור בהא דקי"ל דאגמריה רחמנא למשה דשתיים כהלכתן ושלשית אפילו טפח, אם הדופן של טפח חשבינן ליה כאילו הוא משוך עד סוף הכותל הארוך כן אגמריה רחמנא למשה, או דלעולם לא חשבינן להטפח כאילו הוא משוך כנגד הכותל הארוך, רק דאגמריה רחמנא למשה דדי בשתיים כהלכתן וג' אפילו טפח והסוכה שחוץ לטפח לא נחשבת כאילו יושב בתוך ג' דפנות רק בתוך ב' דפנות ודי בזה, והוא משום דעיקר סוכה הוא ע"ש הסכך כדפירש"י ז"ל ברפ"ק, והדפנות הוא רק תנאי להסכך". ומבאר שם שלדעת המלחמות הסוכה צריכה להיות סגורה בג' דפנות, וחדשה התורה בהלמ"מ שהדופן השלישית טפח סוגרת את כל הרוח, ולכן אי אפשר להעמידה בצורה שמתירה כנגדה בלבד, ואילו לרש"י והמאור ניתן לומר שחידשה תורה שסוכה אינה צריכה להיות גדורה מג' רוחותיה בדפנות, ולכן אפשר להעמיד את הדופן טפח בצמוד לדופן הקצר.

התוס' רי"ד כתב כן לבאר בדעת רש"י והמאור, אולם ניתן לומר שגם לדעתם הסוכה צריכה להיות גדורה בג' דפנות וחדשה ההלמ"מ שהדופן טפח נמשכת, וכפי שכתב הריטב"א.

112. לרידב"ז מסלוצק על הירושלמי.

עיונים

"מעמידו כנגד היוצא" לשיטת רבינו חננאל והמלחמות

בדברי רב "מעמידו כנגד היוצא" מפרש המלחמות כשיטת רבינו חננאל בסוגיין המפרש שמעמידו כנגד קצה הדופן הארוך, וכותב הר"ח שהטעם לכך הוא להראות כי הוא פתח הסוכה, ובדברי המלחמות אין מפורש הטעם לכך שמעמידו כנגד קצה הדופן, ונראה לכאורה שטעמו משום שאם יעמיד הטפח בצמוד לדופן האנכית לה, נמצא ארוך כנגד קצר ומתירה כנגדה בלבד, ולכן צריך להרחיק את הדופן טפח, ובאופן זה תתיר את כל הרוח השלישית.

טפח שוחק מדאורייתא או מדרבנן

רבי סימון אומר שמניח טפח שוחק בפחות מג' סמוך לדופן, וכתבו התוס' (ז, ב ד"ה סיכך) שדין מעמידו בפחות מג' לדופן הוא מדרבנן, אמנם המלחמות כתב "עד שבא ר' סימון וחלק ואמר שמעמידו בפחות מג' סמוך לדופן ומתיר כל משך הארוך מאחר שיש בקצר משך סוכה קטנה עם שני לבודין דאתיא הלכתא וגרעיתיה לשלישית ואוקימתא אהכי" ומדבריו מבואר שדינו של רבי סימון הוא מדאורייתא, שההלכה למשה מסיני נאמרה באופן הזה.

ובעניין זה כתב הביאור הלכה (סי' תרל ס"ב) "ויעשה לה צוה"פ וכו' - עיין פמ"ג בשם הב"ח דזהו מדרבנן אבל הטפח שוחק דעת הפמ"ג במשב"ז דהוא מן התורה וידוע מה שאמר הגמרא דשוחק בעינן כדי להעמידו פחות מג' אצל דופן להשלים לשיעור ד"ט וצ"ע עליו מדברי התוספות דף ז' ע"ב ד"ה סיכך ע"ג מבוי וכו' דמוכח בהדיא דהטפח שוחק ג"כ הוא מדרבנן ומדאורייתא די בטפח הסמוך לכותל וצ"ע אח"כ מצאתי שחזר בעצמו בא"א סק"ז", וכן פסק במשנ"ב סי' תר"ל ס"ק י.

שיטת רבי סימון לדעת המלחמות

בביאור שיטת רבי סימון כתב רש"י שעושה טפח

שוחק ומעמידו בפחות מג', ובאופן זה יש כאן דופן של ד' טפחים, ולעומת זאת במלחמות מבואר שהטפח שוחק יש בו מחיצה של ז' טפחים כשיעור סוכה קטנה.

המלחמות כותב בהסבר שיטת רבי סימון "שמעמידו בפחות מג' סמוך לדופן ומתיר כל משך הארוך מאחר שיש בקצר משך סוכה קטנה עם שני לבודין", ודבריו אינם מובנים לכאורה, שהרי בסוכה גדולה אין כאן שני לבודים שאין אומרים לבד לאויר, ואיך על ידי שני לבודים יסתום הטפח הממשי ז' טפחים כשיעור סוכה קטנה.

מקור שיטתו של המלחמות הוא בדברי רב שרירא ורב האי גאון (רי"ף גיאת הל' סוכה) וזו לשונו: "והכין אמר עושה טפח ומעמידו בפחות מג' סמוך לדופן דכל פחות מג' כלבוד דמי, וידוע כי דופן שלם לסוכה קטנה ז' טפחים, וכיון שמעמיד טפח שוחק בפחות מג' לזוית הרי הוא כלבוד לזוית ואף הוא כלבוד לג' טפחים אחרים כלפי חוץ, נמצאו ג' טפחים מכאן וג' טפחים מכאן וטפח השוחק שבאמצע הרי שבעה". אולם רבינו מנוח (פ"ד מהל' סוכה ה"ב) הביא שיטה זו ודחאה, וזו לשונו: "ואיכא דדחו (הרי"ף גיאת) להאי פירושא ומפרשי הכי, מביא טפח שוחק ומעמידו בפחות משלשה סמוך לדופן כדי שיר' תבנית דופן, ולא שיחשב כדופן שלם של שבעה טפחים כמו שפירשו הגאונים, שאין אנו אומרים שני לבודין משתי רוחות אלא במקום שיש עומד מכאן ועומד מכאן ורייח בנתיים, דמאי לבד כאלו דבוק בעומד מזה ודבוק בעומד מזה ונמצא כסתום, אבל לבד בפתוח לאויר לא אמרינן".

ונראה לכאורה שיסוד מחלוקתם הוא בהבנת אופן פעולת המיגו, וכמו שמשמע מלשון הרי"ף גיאת בדחייתו "שאין אנו אומרים שני לבודין משתי רוחות אלא במקום שיש עומד מכאן ועומד מכאן ורייח בנתיים דמאי לבד כאלו דבוק בעומד מזה ודבוק בעומד מזה ונמצא כסתום",

עיונים

ואם כן לדבריו הלבוד יסודו בפער הקיים בין שתי המחיצות והלבוד פירושו שאין משמעות לפער בשיעור כזה ולכן הוא כמי שסתום, ולדרך זו מובן שאין אומרים לבוד לאויר, מפני שבאופן זה לא קיים מרווח בין שני דברים. לעומת זאת בדעת המלחמות נראה שלבוד יסודו בכך שהמחיצה נמשכת כאשר אין "אויר" לצידה, ולכן במרווח של פחות מג' טפחים, בכח המחיצה להמשיך, ואכן לדרך זו יש בכח המחיצה להמשיך גם בלי שקיימת מחיצה לצידה, ויש בכוחו של הטפח שוחק לשמש מחיצה על ז' טפחים כשיעור סוכה קטנה.